

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 40 (1926)

Artikel: Il domini della partida austriaca 1714-1728
Autor: [s.n.]
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-197947>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 18.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

8. Il domini della partida austriaca, 1714—1728.

La partida franzosa fuva davart la Frontscha senza sustegn, e tras las scurladas tier l'elecziun sil tiern s. Gieri a Trun era decuraschada e lu spatitschada. Tonpli turschava ussa la partida imperiala, per sefortificar, e gl'imperatur, sco possessur de Milaun, veseva cun plascher, co ins sespruava de far tut dengrau ad el. Igl avat Adalbert de Funs haveva en *Gallus de Florin* (1716 tochen 1724) survegniun in successur tuttavia digns de sia posiziun. Era el fuva negin amitg digl uestg Federspiel, el dependeva denton dal nunci e temeava igl ambassadur Greuth. E tutina sperava el en ses ners basegns della claustra sigl agid finanziel de Paris, che Adalbert de Funs haveva implorau senza success (1693) tras ina deputaziun de dus paders. Igl avat Gallus de Florin stava en bunas relaziuns cun Landrichter Adalbert de Latour, e 1717 ha el proponiu sco Landrichter in vegl adherent franzos ed amitg e parents de Latour, *Hercules de Caprez* de Trun. El era in um cun vivacitad, denton pauc versaus en las fitschentas, mo fermamein attaschus alla Frontscha. Castelberg era quei onn podestad a Trahona e saveva pia buca vegnir proponius. 1720 e 1723 ha gl'avat de Florin puspei proponiu Castelberg. La partida austriaca era schi ferma, ch'in combat fuss staus senza aspects de success, e l'Austria era preparada, per far tutta resistenza, essend ch'ella haveva gia proponiu de tractar sur la renovaziun dil capitulat de 1639. Per talas fitschentas stueva ins haver in Landrichter leusunter. Ils spirituals sin las pleivs sur silvanas luvravan cun forza per l'Austria e figevan ord mintga bagatella ina caussa de religiun*). Leutier operavan sco da vegl enneu adina aunc las trattas de Milaun vinavon, e la Frontscha haveva quasi serrau la buorsa. Capol lamentava en ses vegls dis (1717) si per Latour, ch'ils Salis hagian duvrau daners franzos encunter el, ed el hagi anflau pauc engraziament dalla Frontscha. Da du Luc hagi el mo inagada retschiert ina summa, per seser sco derschader sur Massner, e suenter hagi la Frontscha dau nuot pli. Era siu parents, il colonel Christoffel Schmid a Glion,

*) Ord in memorial de Deodat de Latour digl onn 1717 (buca 1723 sco la copia a Bern, archiv federal, di). Sur digl avat de Florin di Latour: honnête homme, observant sa parole, mais fort intéressé. Latour era 1717 vegnius tarmess da Solothurn anora ellas Ligias, per s'orientar sur las relaziuns politicas e haveva lu dau in clar rapport sur las persunas dominontas ellas Ligias.

affirmava sia malaveglia sur ils risguards, ch'ils Salis gaudien en Frontscha, e tutina giavischava el, de passar ord survetsch hollandes ed ira tier la Frontscha*). Il Landrichter Melcher de Mont era ils davos onns de sia veta staus il pli en uffecis en Valtelina (1707/09 sco vicari e 1711/13 sco commissari), ed igl onn 1716 era el morts. Siu frar Gion Heinrich de Mont (1677 tochen 1762) fuva sco bien amitg dell'Austria 1715 daventaus Landrichter. El era in um empau sco siu frar Melcher, e rival de Capol, mo gudeva la quida e stema dils catolics en Surselva**). Siu frar, il giuven, Peter Antoni, era lu capitani ella garda a Versailles ed ord risguards de partida patertgavà el vidlunder, de bandunar siu survetsch; el era il pli migeivel e bein vesius dil pievel. Era igl giuven Peter Antoni de Castelli a Sagogn era pli surportabels, che quei ch'il vegl era staus; el era tuttavia attaschus agl imperatur***). Pli ruasseivels e retratgs viveva il major de Schauenstein e Vella****). A Flem stava Capol aunc en cumplejna activitad; ella Ligia muntava el buca pli quei, ch'el haveva valiu els decennis vargai. El ei morts 1723 dalla daguota duront ina sessiun de dertgira. El haveva tras sia gronda prudientscha capiu de navigar cun las undas burasclusas della politica, senza far naufragi sco Sgier e Maissen, e Castelberg pli tard. El ei staus en siu bien e siu mal in um de siu temps, mo la pli impurtonta personalitad de ses onns. Politichers de gronda peisa haveva la pàrtida franzosa en Surselva buca pli de presentar. Ultra de quei ein ils Beelis suenter la mort de Capol vegnì els uffecis, ed els ein stai ferm per l'Austria. Era ils Schmid a Glion e Schorsch a Spligia han midau gasacca. En general eran ils umens e cun els ils temps daventai pli ruasseivels; mo Gion Ludovic de Castelberg, il cancelari digl uestg e gl'ambassadur austriac vivificavan cun lur grond temperament la politica ella Ligia.

*) Da colonel Schmid di Latour; homme spirituel, habile, parlant peu, épargnant aucun argent, a beaucoup de crédit, peut pas souffrir Greuth.

***) Latour di: un homme vif, violent, vindicatif, accredité parmi les catholiques. Gion Heinrich era maridus cun Maria Magd. de Blumenthal, el ei il tat dil general de Mont. Da siu frar Peter Antoni di Latour: vif, spirituel et aimé.

****) Sur Peter Ant. de Castelli di Latour: riche, poli, honnête, promettant beaucoup et ne se piquant pas de garder sa parole, impérialiste, a son crédit par son argent.

*****) Schauenstein numna el «un sage garçon», vicari Schorsch, il nevs de Capol, «fin intrigant», vicari Rosenroll «bon parleur, sage bon écrivain».

La mort digl avat *Gailus de Florin* (1724) ha purtau in niev moviment politic en la Ligia grischa. Il nunci haveva admoniu ils conventuals ded eleger il pli vengonz en vertid, sabientscha, humilitonza ed attaschus agl uorden de s. Benedetg. La posiziun digl avat era memia d'impurtonza politica, che Gion Ludovic de Castelberg e sia partida havessien surschau l'elecziun ad interess spirmein religius. *Marianus de Castelberg* ei daventaus avat, in um, al qual tuttas qualitads, dumandadas dal nunci, muncavan*). En la Cadi ed en la Ligia grischa fuva il niev avat in ferm sustegu digl imperi. E quei ei severificau els onns suondonts. 1725 ei *Ludovic de Latour* (il feagl d'Adalbert) sepresentaus sco candidat per la piazza de scarvon della Ligia, mo cun agid dell'Austria e dil niev avat ha il congress preferiu *Christian Lorenz* de Bonaduz. Aschi ditg sco *Marianus* ei staus avat, ha el mintga treis onns proponiu en emprema lingia Gion Ludovic de Castelberg sco cauderschader (1726—1747) e l'Austria sco possessura de Razen, il *Landrichter Gion de Vincenz* (1722—1740), ed ils *Castellis* e *Buol de Schauenstein* representavan sco Landrichters la partida imperiala della Foppa e Lumnezia. L'Austria ha profitau de quella situaziun e gia 1719 tractau sur la renovaziun dil capitulat cun Milaun de 1639.

Davart il niev capitulat han principalmein umens tractau, che menavan la partida imperiala e havevan ella dieta il pli, surtut eran quei Castelberg e Vincenz. Ensemen cun Perini era Castelberg il matg 1725 vegnius tarmess a Milaun, per tractar leu sur il capitulat. Tgei e co Castelberg ha operau leu cul guvernatur Colleredo, ei buca eruiu. Ils deputai ein returnai a casa cun in project per in niev capitulat ed han presentau quel alla dieta dellas Ligias a Tavau. Duas caussas, che las Ligias havevan denter auter sperau ded obtener da Milaun tier quella renovaziun, eran buca concedidas**). Ils protestants havevan spetgau, ch'els vegnien era verti sco habitonts en las tiaras subditas, e tuttas treis Ligias havevan giu la speranza, ch'ina veglia pretensiun territoriala vegni ademplida, quei ei: il Laghetto ed il vitg de Piantedo surdai allas Ligias. Quei haveva sias bunas raschuns. Era l'aua dil lac de Como bassa, sche stuevan las barcas (cun la rauba da

*) Sprecher I, 312. P. Pacidus a Spescha pg. 59. Era il nunci selamenta dil secuntener digl avat *Marianus* visavi sias ordinaziuns.

***) Pli detagls en Sprecher I, 204.

Milaun-Como e da Veniescha-Bergamo-Lecco) savens ira a riva sin territori de Milaun. Las Ligias vulevan perquei haver il territori dil Laghetto (en la part sura dil lac de Como) tochen giu al Ponte dell'Agra. Ils deputai della dieta a Tavau dil november 1725 eran fetg grittentai, ed han fatg grevas reproschas a Castelberg, dal qual ins supposeva, ch'el hagi bugen desistiu dal dretg de domicil per ils protestants en tiara subdita. Las duas confessiuns stavan gest en quei mument sin mender pei. Castelberg, Vincenz e lur adherents havevan cuort avon sin in congress dils catolics a Rehanau pretendiu, che tuts beins comunabels en las Ligias, sco la cassa, canuns e muniziun, stoppien vegnir parti denter las confessiuns. Castelberg, sentend e spetgond la resistenza a Tavau, deigi aunc esser seviults tier il nunci Passionei cul plan ded instradar in capitulat mo denter ils catolics e l'Austria ni Milaun. En quella stimulaziun era la dieta a Tavau seraspada e disputava sur il project di' capitulat*). La partida austriaca aveva tutina il pli, pertgei ils Albertinis en Giadina ed ils deputai de Cuera, surtut Tscharner e divers de Portenza eran tras trattas ed empermischuns attaschai all'Austria. La dieta ha tarmess ina nova e pli numerosa deputaziun a Milaun. Ord la Ligia grischa eran mo adherents dell'Austria: Castelberg, Vincenz, P. A. de Mont, Castelli, capitani Beeli de Flem, Schorsch e Tini. Ils treis ded uost 1726 ein quels umens cavalcai a Milaun; els havevan l'incumbenza de marcadar ton sco pusseivel, mo *en mintga cass* serrar il niev capitulat. Castelberg aveva urgiu quei conclus en survetsch de Wenser, il niev ambassadur austriac.

*) En la Surselva ha la partida franzosa en quei mumen (primavera 1726) luvrau, per sclauder Castelberg dall'honor de cauderschader e tschentar Deodat de Latour alla testa della Ligia grischa. Quel era returnaus da Solothurn, ed ils Salis sustenevan el. Cartend la partida de suttacumber cun quei candidat, ha ella giu il pertratg de proponer il giuven barun Buol a Mustér, per divider la partida imperiala e cheutras dumignar Castelberg. Il brigadier Albertini ei sin quei seviults tier il guvernatur de Milaun e dumandau agid: Che stimo necessario per tutti li motivi di buona politica e per maggior servizio dall'Agusta casa di sostenere vivamente il Sr. Castelberg si per aver un uomo capace et amico fidato alla presidenza della Dietta che quest'anno gli tocca, come per incoraggiare con quest'esempio tutti gli amici del fu Greuth sarà indispensabile, che faccia passare immediate e senza perdita di tempo per mezzo di Mr. Vescovo di Coira alle mani del detto Castelberg almeno per la somma di cento dobbie per potere con quelle incaparare la pluralità de' voti che vengono sollecitati dalla parte contraria con denari somministrateli dalla Francia ed altre Potenze straniere. Si rifletta, che il Sgr. di Castelberg è gentilhuomo che non ha mezzi adeguati per soccombere a tali spese (brev dils 9 d'avrel 1726).

La partida franzosa haveva en quei interim avertiu la Frontscha e rugau ella ded instanziar a Ruma, sinaquei ch'ils protestants vegnien buca bandischi ord la tiara subdita; quei era surtut interess personals dils Salis, che havevan gronds beins en Valtelina e vulevan era habitar leu. La Frontscha ha lu era pretendiu, che las Ligias prendien risguards el capitulat viers ils vegls alliai, e ch'il transit ed ils engaschaments de truppa vegnien buca periclitai, e la dieta ha empermess quei (ils 7 de sett. 1726). Igl october 1726 ei lu il capitulat vegnius ratificaus a Milaun. La damonda, schebein ils protestants possien viver en Valtelina, era in fatg della diocesa de Como, ed igl uestg, ch'era clamaus a Milaun per las tractativas, ha declarau, ch'el hagi da Ruma negina incumbenza tier ina tala concessiun, e Castelberg e sia partida giavischava buca quella grazia. En la damonda dil Laghetto e Piantedo havevan ils deputai stuiu secuntentar cun bialas empermischuns*).

Immediat suenter il retuorn dils deputai, ei ina ferma opposiziun sefatga valer. Wenser haveva gia il matg 1726, suenter esser arrivaus a Razen, observau, ch'entgins havevan midau gasacca („cangiata la gasacca“); brigadier Albertini, il „pli attaschau e survetscheivel amitg“ ei morts igl uost 1726. Castelberg haveva empermess a Wenser, de far tut siu pusseivel, per ademplir ils giavischs digl imperatur ed era influenzar ils dus auters caus en quei senn; ussa, suenter siu retuorn da Milaun, sefigeva la malaveglia encunter Castelberg e sia partida valer pli ferm che mai. Wenser ha puspei clamau ses dus amitgs, Castelberg e Vincenz, il schaner 1727 a Razen, per discuorrer sur la situaziun. El ha confidau ad els, ch'igl imperatur cedi miez il Laghetto allas Ligias. Castelberg ha cun quella caschun empruau de perschuader Wenser, che

*) Ils deputai eran vegni retscharts e tractai cun bia curtesia, havevan era giavischau ded ira a teater, eran sesi leu ellas loschas dils diplomats e puspei lu vegni menai grondiusamein a casa en carotscha. Mintga deputau retergeva da Milaun daners per sias expensas personalas (1000 scudis il meins ensemen) ed alla finala han ils deputai retschiert cadeinas d'aur sco regal. Ils quens a Milaun dian: agl impressari dell'opera 946,15 liras, per medaglias e cadeinas 45709,15 liras, als deputai per lur cuosts e compriu il retuorn a casa 37632 liras. Castelberg haveva retschiert 10200 liras per las spesas fatgas e 2166, 6 *per spesas de far sil retuorn a casa* (ils 12 de schaner 1727). A casa han ils deputai pretendiu, ch'els hagian giu expensas, che seigien buca pagadas, ed ils cumins deigien bonificar els. Las cadeinas eran de treis qualitats ni prezis. Ils caus: Castelberg, Tscherner ed Ott havevan talas per il prezi de 1800 liras, de Mont de secunda qualitat per 1200 liras e Vincenz, Schorsch e. a. per 600 liras.

en la damonda dil Laghetto stoppi l'Austria ademplir il giavisch dil pievel grischun e ceder il Laghetto tochen giu al Ponte dell'Agra. Vegni quei concediu, sche vegnien las Ligias ad ordinar l'emigraziun dils protestants ord las tiaras subditas, sco Wenser haveva pretendiu*). Aschia tractavan Castelberg e Vincenz sur la caussa cun Wenser.

La partida franzosa raquintava gest en quels dis, che Castelberg e ses amitgs hagien a Milaun vendiu sut maun il Laghetto e Piantedo e tradiu ils interess grischuns. En quei senn ha ei era tunau en ina radunonza dil magistrat della Cadi, ch'era radunaus, per discutir, sch'ins vegli conceder als deputai a Milaun il pagament de lur cuosts, sco els havevan dumandau sur ils daners retscharts a Milaun ora. Ella sessiun dil magistrat a Mustèr ha ei dau nauschs plaids visavi Castelberg, ch'era presents. Ils representants dellas vischnauncas han attaccau Castelberg pervia dils cuosts occasionai a Milaun, e plirs dad els eran aschi irritai, ch'els han refusau d'acceptar las pensiuns, stipuladas el capitulat, fatg smanatschas encunter ils deputai de Milaun e declarau, ch'els hagien cuglienau il pievel. A Castelberg personalmein han ils opponents detg, el stoppi buca s'imaginar ch'igl salit ni beinstar della patria dependi dad el ni da dus ni treis auters, els hagien fatg crer il pievel, che las differenzas davart il Laghetto e Piantedo seigien rugaladas, per cheutras survegnir ils 35 filippis, ch'els damondien aunc per lur expensas, mo quels hagien ei buca meritau. Castelberg ha en quella sessiun dil magistrat proponiu siu amitg Vincenz sco deputau per il congress grond a Cuera, che dueva tractar la damonda dell'emigraziun e dil Laghetto, mo il magistrat ha nominau Ludovic Adalbert de Latour, il frar de Deodat, ch'era lu mistral. Castelberg fuva tut surstaus, e la partida franzosa sperava, quei seigi l'entschatta tier auters success**).

Avon il congress, radunaus a Cuera, ein cuort suenter 20 ni 30 protestants ord Valtelina compari, per urbir il susteniment encunter l'Austria e buca stuer bandunar la tiara subdita, mo dals 12 commembers dil congress havevan 9 signau il capitulat e retschiert cadeinas, sulet mistra! Ludovic Adalbert de Latour, Montalta e Mani figevan en quei grau in'exepziun ed udevan tier l'opposiziun.

*) Brevs de Wenser al guvernatur a Milaun dils 29 de matg 1726, 22 de schaner 1727, 30 de schaner 1727.

***) Brevs de Deodat de Latour a Paris dils 25 de fevrer, igl 1 de mars, ils 12 e 25 d'avrel, igl 1 de matg 1727.

La partida franzosa ni plitost igl emissari Davatz voleva en quei mument empruar culla forza e sche pusseivel lu derscher il capitulat. El haveva preparau ils vischins de Schiers, per far marschar els a Cuera e tener dertgira nauscha sur Castelberg e sia partida; quei han ils auters „Franzos“ anflau memia riscus, e Davatz ha tralasciau quella interpresa. — Las emprovas de mover la politica franzosa encunter l’Austria, mavan surtut ora da *Pieder de Salis*. El era irritaus sur il capitulat, sur il camond d’emigraziun dils protestants e la preponderanza de Vienna; dasperas era el *in inimitg personal de Castelberg*, che haveva duront las tractativas cun Milaun aviartamein declarau, ch’ils Salis duessien ins exterminar ni ragischar ora totalmein.

Pieder de Salis, pli baul ambassadur grischun en Holland ed Ingheltiara, era forsa meins ambizius che Castelberg, leutier precauts e temeletgs e malgrad tut sia gronda cultivaziun e sia immensa facultad haveva el buca la pussonza politica, che Castelberg haveva acquistau cun agid digl uestg e dell’Austria. Salis haveva sia glied en la Ligia della casa de Diu, e la Frontscha risguardava quella adina per sia provinza politica sut l’influenza dils Salis; ella formava adina la cunterpeisa enviars las X dertgiras sut ils Sprechers. Pieder de Salis veseva en l’approbaziun dil capitulat de Milaun tras ils cumins ina victoria de Castelberg sur ils protestants e sur ils Salis; perquei ha el all’entschatta digl onn 1727 instradau in vigurus *combat encunter Castelberg*. El ha envidau Caspar Deodat de Latour a Cuera, per secussegljar (ensemien cun Davatz, igl agent dalla Frontscha), co ei fussi pusseivel, de derscher il regiment de Castelberg. En quei mument dava ei negins auters remiedis, che de cumprar Razen, per cheutras vegnir en possess dil dretg de proponer il cauderschader e gudognar tschun vuschs ella Ligia grischia. Tractativas sur quella damonda havevan giu liuc 1710 e pli baul, e mo la mort digl imperatur Josef (1711) deigi haver impediù il success. Ussa haveva quei pertratg negins aspects de vegnir realisaus; pertgei a Vienna voleva ins acquistar e buca vender. Dasperas ha en quels dis Salis animau la Frontscha de protestar encunter il capitulat de Milaun. Mo Wenser fuvà buca meins activs; el rimnava a Cuera ses adherents tier opulentas magliadas e buidas, tier balls e barlots e figeva ad els speranza, che l’Austria engaschi in niev regiment schuldata per Milaun, detti pia fadigia al pievel, mo persuerter stoppien

ils protestants untgir ord las tiaras subditas. Quei ha fatg fretg; las vischnancas, era protestantas, han silsuenter decretau l'emigraziun.

Encunter il project de cumprar Razen ha Castelberg presentau in auter. El ha en uniuon cugl avat Marianus empruau *de vender ils beins e dretgs della claustra ad Uors agl imperatur* e cheutras augmentar sia pussonza ella Ligia grischa. Marianus aveva offeriu ad Uors tut siu possess e ses dretgs per 20 000 renchs, mo lu silsuenter all' Austria per 12 000. Barun Wenser ha immediat scret a Vienna, e leu han ins acceptau l'offerta. Quellas novas han fatg gronds quitaus alla partida franzosa; pertgei l' Austria vegneva cheutras en possess dellas vuschs de quei cumin ton el congress della Ligia sco silla dieta generala. Tochen ussa aveva Uors (sut mistral Gion Cadonau e podestad Sievi) votau cun la partida franzosa. Uors ha vuliu sedeliberar da quella nova situaziun ed ha offeriu de pagar agl avat la summa de 12 000 renchs*). Deodat de Latour ha da Degien anora relatau la situaziun a Paris e dau cussegl ad Uors en las tractativas cun Wenser. Quel ha envidau ils ded Uors a Razen, mo lu tratg la caussa cun stgisas alla liunga, per haver els en ses mauns tochen la damonda dell' emigraziun dils protestants ed autras fitschentas seigien decididas e per far suttametter ils ded Uors en tuttas dispetas cugl avat**). En quei secuntener eis el staus senza gronda remischun. Pér 1734 ha Uors lu acquistau sia libertad. L' Austria ha desistiu dalla cumpra, probabel perquei che la congregaziun benedictina ei semischedada en ed ha vuliu dismetter igl avat Marianus***). Igl imperatur ha defendiu el, e forsa per spargnar ad el reproschas era en quei

*) Deodat de Latour era maridau cun Maria Magdalena de Blumenthal ed habitava lu a Degien.

Tractativas davart vender Uors all' Austria aveva gl'avat Adalbert de Funs entschiet cun Vienna il matg 1698. Il segneradi d' Uors consisteva ord quater vischnancas, ed igl avat proponeva en mintgina il gerau, e quel recompensava quella honor agl avat cun in regal. Aveva in subdit sfatg encunter las leschas, sche stava il magistrat enstagl digl avat, relatava tut a quel, e quel pudeva disponer. Vuleva il delinquent buca s'accordar cun igl avat, sche surdava quel el alla dertgira, e la peina mava en buorsa digl avat. Vegneva el bandischaus ni truaus alla mort, sche confiscava igl avat ses beins; tralascava el nuot, sche pagava igl avat las spesas. Sper quels dretgs aveva igl avat aunc beins privats (schischom): baghetgs e curtin. Uors ha pagau per tut ensemen 5500 renchs (ils 28 d'avrel 1734).

***) Brevs de Deodat a Paris dils 25 de fevrer, igl 1 de mars, ils 12 e 25 d'avrel ed igl 1 de matg 1727. Brev de Davatz a Solothurn, ils 25 de mars 1727.

****) Pareglia Sprecher I, 312; Eichhorn 265.

fatg, para l'Austria de haver renunziàu alla cumpra ded Uors. La situaziun finanziaria a Vienna e sin claustra ha probabel era gidau leutier.

Cun risguard sin il capitulat e l'emigraziun haveva Wenser era menau la barca sil tiern s. *Gieri 1727 tier l'elecziun dil cauderschader*. Deodat raquinta sco deputau ed aspectatur: La dumengia sera dils 4 de matg eran ils deputai seradunai el „Hof“ a Trun. Negin vuleva saver, tgi fussi il predestinàu cauderschader. Il capitani Beeli de Flem, in amitg attaschau de Wenser, haveva tutta speranza d'acquistar la dignitad, e Wenser haveva era giu empermess quella ad el. Era Castelberg e Vincenz havevan treis onns pli baul fatg a Beeli la medema empermischun. La sera avon la sessiun della Ligia (congress pil tiern s. Gieri), ferton che ils biars deputai sesevan a tscheina egl „Hof“, vegn il major Thomas Franz de Schauenstein dad èsch en, ed in dils presents lai mitschar ils plaids: ah, mira tscheu il niev Landrichter! Beeli ei surstaus, el selamenta viers Wenser, e quel rispunda, ch'el sesenti buca ligiaus tras veglias empermischuns, ed als catolics declara el, che en quei mument, che ins vegli realisar il capitulat e rabitschar ils protestants ord la tiara subdita, cunvegni ei buca ded eleger in protestant sco cauderschader. El ha sin quei gudognau ils adherents de Beeli e finalmein quel sez ed ils frars Capol de Flem cun 60 luisdors e l'empermischun de dar ad els 5 trattas de Milaun. Sin quei han ils deputai della Ligia fatg prescha de demussar lur buna veglia e submissiun. Mo mistral de Mont, il vegl, e mistral Ludvic de Latour han preparau empau pli bia stenta. Sco en ils temps de Casati e Capol turschavan ussa Wenser e Castelberg. La moda era restada, las persunas midadas. Il barun Thomas Franz era personalmein in amitg de mistral Latour ed um stimau e beinvesius („devôt et incapable de lacheté“). El retergeva ina gronda pensiun dall'Austria, e quella regeva en siu stagl ni tras el. Era Castelberg ha quels dis survegniu sia bonificaziun. Wenser ha stimulau il mistral della Cadi ed era pagau quel, sinaquei che el desisti da sia piazza sco sindicatur en Valtelina en favur de Castelberg*). Encunter quella posiziun de Castelberg sil congress

*) Lu ed era pli tard tochen 1789 dava la claustra egl «Hof» albiert e pensiun als deputai. Entuorn 1789 paran la cuschina ed il tschaler digl avat buca d'haver giu pli la medema attracziun, e la claustra ha stuiu dumandar, ch'ils deputai impostien silmeins sis jamnas avon lur albiert el «Hof».

eran las attaccas de Pieder de Salis encunter el senza gronda muntada. El ha perquei proponiu alla Frontscha de formar in fondo d'acziun, ed era Deodat de Latour ha susteniu quei pertratg a Solothurn, schegie ch'el senteva fetg bein, ch'ils Salis massien ora sin agiens interess*). Mo Latour di: Pieder de Salis ha l'entira Ligia della casa de Diu entamaun, el sa influenzar las fitschentas, schegie ch'el ei femeletgs; en la Ligia grischa encuntercomi tshurventa igl uestg il pievel sut il pretext de religiu, ed igl ambassadur austriac tegn ils Grischs sut la toppa entras ils protestants, tras sia pussonza tier las elecziuns e tras sia influenza silla dertgira d'appellaz. Il combat era vegnius aunc pli vehements, dapi ch'il niev ambassadur austriac Riesenfels era en la tiara (stad 1727). Siu secuntener ha era il nunci disapprobau e detg, el hagi en 20 onns mai entupau in schi maldulau diplomat sco Riesenfels; el Grischun numnava ins el „il giavel della republica“ ni era igl „ambassadur digl antichrist“. En quei senn ha il plevon Cabalzar a Cuera en siu priedi dil fevver 1728 resdau. El ha citau l'apocalipsa 3.15—16 e smaledi tuts adherents dil capitulat, paregliond las Ligias cun in cavagl, dil qual il tgau representi ils caus dellas treis Ligias, la cua il cumin pievel, la sialla ils gronds signurs della tiara, la staffa ils pigns adherents els vitgs miez ruinai, las hottas dil cavagl las pensiuns, cun las qualas ins sappi menar il cavagl furibund sco ins vegli e nua ch'ins vegli. Riesenfels ha cuninagada attaccau Pieder de Salis e cheutras mo augmentau sia gretta encunter l'Austria.

Il matg 1728 ha la Frontscha fatg ils emprems pass per ils interess de sia partida. *Bonnac*, igl ambassadur a Solothurn, ha tarmess *d'Alion a Cuera*, per mantener ils amitgs della Frontscha, surtut Pieder de Salis ed il caupresident de Salis e gidar els cun daners**). Surtut deigi d'Alion visitar igl uestg e buca stridar l'Austria. Quei ha dau curascha alla partida franzosa. En quei

*) Sur il congress 1727: brevs de Deodat a Paris, dils 9 de matg e 18 de zercladur 1727, brev de Wenser a Daun a Milaun dils 9 de matg 1727. Wenser di, ils protestants seigien en gretta e veglien impedir l'emigraziun; per gudignar lur ed autras vuschs per l'emigraziun, hagi el dau trattas: al mistral Hunger per il cumin de Tschappina 200, a Vieli en Val s. Pieder 200, alla baselgia de tut ils sogns ad Anvers (?) 150, al mistral Ambrosi Balzer 150, al scarvon Giacomo Simeone 100.

***) D'Alion ha dau 100 luidors a Davatz e 100 luidors a Salis, senza che in sappi de l'auter.

mument ei gl'uestg *Ulrich de Federspiel* morts, e quei eveniment ha mess las partidas en viv moviment*).

9. Novs progress dils „Austriacs“. In uestg austriac, la vendita de val Mustair. Sablonière e l'emprova de reconstruir la partida franzosa. 1728 - 1734.

Ils Salis e la partida franzosa han empruau de rabitschar il domprobst Rudolf de Salis-Zezras silla sedia episcopala. La Frontscha ha fatg pass tier il nunci a Lucerna; quel temeva denton l'allianza della partida Salis culs protestants ed ha priu partida per il rival austriac. Riesenfels ha avon l'elecziun envidau tuts electurs tier in past, e sia partida ha victorisau cul candidat *Rost, in nativ austriac*. Igl ambassadur franzos pretendeva, sch'ins havessi elegiu cun maun liber sco pli baul, sche havessien dus canònics stuiiu dar la vusch a Salis. Il nunci ha bein tuccau la nota, rispundend: Vossa Eccellenza enconuscha perfetgamein la menda dellas Ligias; mintgin vul survir alla patria e survescha a sia pissiun; tutta politica ei cheu ina caussa ded interess personals. Encunter l'elecziun ha la Ligia della casa de Diu protestau, pertgei tenor dretg stueva igl uestg esser burgheis de quella ligia. L'elecziun de Rost era in triumf della partida austriaca sur ils Salis ed ils „Franzos“. Aschi pauc sco quellas duas parts se-carezavan, sch'era l'uniun denter ellas ussa necessaria. La Ligia della casa de Diu cun siu menader Salis ha tarmess ina deputaziun tier Bonnac e dumandau siu agid, primo encunter l'elecziun digl uestg, secundo encunter Riesenfels e finalmein per la defensiun dell'indipendenza viers l'Austria. La pissiun era gronda, surtut ils dis dellas tschentadas 1729. A Vazu ha mistral Rischatsch, il menader franzos, survegniu fridas sin cumin, e mo tras la fugia en baselgia ha el spindrau sia veta; Pieder de Salis ha lu pagau 5 ni 6 umens d'in auter cumin e schau regalar la bastunada als „Austriacs“**).

Sin fundament de quels novs combats han ils Salis ed ils Clerics dumandau dalla Frontscha in ambassadur franzos ellas Ligias. La pli gronda difficultad en quella damonda era denton

*) Brevs de Latour a Paris: Breil, ils 4 d'october 1727, ils 30 de matg 1728, ils 11 d'october 1728.

***) Brevs de Deodat dils 6 de december 1728, dils 15 de mars 1729, dils 14 d'avrel 1729.